

MOLLA CÂMÎ'NİN YÛSUF U ZÜLEYHÂ'SININ BİLİNMEYEN İKİ TÜRKÇE ŞERHİ

İsmet ŞANLI*

ÖZET

Klâsik dönem İran şiirinin son temsilcisi kabul edilen Molla Câmî, manzum ve mensur eserleri ile Türk şair ve yazarlarınca örnek alınmış; onları çeşitli bakımlardan etkilemiş, eserlerinin pekçoğu Türkçeye tercüme edilmiş bir şahsiyettir. Onun yedi mesneviden meydana gelen *Heft Evreng*'inde yer alan *Yûsuf u Züleyhâ* da Türkçe tercümesi ve şerhi yapılmış eserlerindedir.

Bu yazıda, Arap, Fars ve Türk edebiyatında mesnevi konusu üzerinde kısaca durulduktan sonra Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında kaleme alınmış Yûsuf u Züleyhâlar hakkında genel bir bilgi verilecek daha sonra da Câmî'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'sının bugün Şem'î'ye ait olarak gösterilen iki Türkçe şerhinin aslında Şem'î'ye ait olmadığı ispatlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mesnevî, Yûsuf u Züleyhâ, Molla Câmî, Şerh.

TWO UNKNOWN TURKISH COMMENTARIES OF YÛSUF U ZÜLEYHÂ OF MOLLA CÂMÎ

ABSTRACT

The last representative of the classical era Iranian poetry, Molla Cami is an influential person over Turkish poets. Most of his works have been translated to Turkish. Mesnevî of "Yûsuf u Züleyha" in Molla Câmî's book, *Heft Evreng* composed of seven mesnevîs has also been commented on and translated into Turkish.

This essay first provides general information about mesnevies in Arabian, Persian, and Turkish literature, then examines two Turkish commentaries on

* Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, isanli26@yahoo.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 5/1 Winter 2010

“Yûsuf u Züleyhâ” which have been wrongly associated to Şem’î.

Key Words: Mesnevî, Yûsuf u Züleyhâ, Molla Câmî, Commentary.

Giriş

Mesnevî, her beyti diğer beyitlerden bağımsız olarak kendi içinde kafiyeli bir nazım şeklidir. Aruzun kısa bahirleriyle yazılmıştır. Arapça s, n, y (سنى) kökünden türemiş, “ikişer ikişer” anlamındaki **mesnâ** (مشوى) kelimesinin nisbet eki almış biçimi olan mesnevî (مشوى), edebiyat terimi olarak ilk defa Fars edebiyatında kullanılmıştır. Arap edebiyatında ilk zamanlar “kasîde-i müzdevic” ya da “kasîde-i müzdevic” adları verilen, ancak daha sonra “müzdevic”, “müzdevic” veya aruzun “recez” bahri ile yazıldığı için “recez” ya da “urcûze” adıyla anılan şiirler, mesnevînin ilk biçimi olarak kabul edilebilirse de bu nazım şeklinin günümüzdeki anlamına uygun ilk örneklerinin Fars edebiyatında ortaya çıktığı görülür¹ (Ateş 1979: 127-128; Ünver 1986: 430; Çiçekler 2004: 320).

Türk edebiyatına hem terim hem de nazım şekli olarak İran edebiyatından geçen mesnevî, Fars şiirinin kaside ve gazelle birlikte üç temel nazım şeklinden biridir. Mesnevîler, iki beyitlik şiirlerden binlerce beyit uzunluğunda müstakil kitaplara kadar değişik uzunluklarda kaleme alınmıştır (Kutlar 2000: 103).

Fars edebiyatında elde bulunan ilk örnekleri Sâ mânîler (260 H/874 M-389 H/999 M) dönemine ait olan mesnevî, zamanla yaygın bir nazım şekli hâline gelmiş ve bu nazım şekliyle pek çok eser yazılmıştır. Bu edebiyatta mesnevîleriyle tanınan ve Türk edebiyatını da etkileyen meşhur şairler ve eserleri şunlardır: **Firdevsî** (ö. 410 H/1020M?), *Şeh-nâme*; **Ferîdüddîn-i Attâr** (ö. 588M/1193M?); *İlâhî-nâme*, *Husrev-nâme*, *Esrâr-nâme*, *Mantku't-tayr*, *Musîbet-nâme*, *Pend-nâme*; **Nizâmî** (ö. 611H/1214M?); *Mahzenü'l-esrâr*, *Husrev ü Şîrîn*, *Leylî vü Mecnûn*, *Heft-peyker*, *İskender-nâme* ve

¹ Arap edebiyatında, Cahiliye devrinde ve bu devrin şiir geleneğinin devam ettiği hicretten sonraki ilk yarım asırda birbirinden açıkça ayrılan “recez” ve “kasîd” adları verilen iki nazım şekli görülür. Aruzun yine aynı adı taşıyan bahriyle yazılan recez, şair İclî tarafından kaside şeklinde uzun şiirler haline getirilmiştir. Urcûze de denilen bu yeni tip recezler, mesnevî gibi **muzdavica** adı verilen bazı nazım şekillerinin doğmasına ve gelişmesine yol açmıştır. Urcûzelerin kısa beyitlerinin ikişer ikişer kafiyelenmesinden meydana gelen muzdavica, uzun manzumelerin yazılmasına imkân sağlayan bir nazım şeklidir (Bkz.: Çetin 1973; Kutlar 2000: 102-103).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

İkbâl-nâme; Sa'dî (ö. 691H/1292M)², *Bostân; Emîr Husrev* (ö. 725H/1325M); *Matla'u'l-envâr, Şîrîn ü Husrev, Mecnûn u Leylî, Heşt-behişt, Âyîne-i İskenderî; Hâcû-yı Kirmânî* (ö. 727H/1327M); *Ravzatü'l-envâr, Hümây u Hümâyûn, Kemâl-nâme, Gül ü Nevrûz, Cevher-nâme, Sâm-nâme; Câmî* (ö. 898H/1492M)³; *Sisiletü'z-zeheb, Selamân u Ebsâl, Tuhfetü'l-ahrâr, Subhatü'l-ebrâr, Yûsuf u Züleyhâ, Leylî vü Mecnûn, Hired-nâme-i İskenderî.*

Mevcut bilgilere göre Türk edebiyatında yazılan ilk mesnevi Yûsuf Has Hâcib'in (ö. 469H/1077M) *Kutadgu Bilig*'idir. Mesnevî tarzı, kendine özgü kafiye sistemi, kısa vezinlerle yazılması ve beyit sınırı olmaması nedeniyle Türk edebiyatında -Fars edebiyatının da etkisiyle- zamanla yaygınlık kazanmış ve çok kullanılmıştır. Mesnevîye olan ilginin azaldığı XVIII. yüzyılda Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk*'i, bu nazım şeklinin son güzel örneğidir. Türk edebiyatında önde gelen mesnevî şairleri ve eserleri şunlardır: **Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî** (ö. 671H/1273M), *Mesnevî-i Ma'nevî; Yûnus Emre* (ö. 469H/1321M), *Risâletü'n-nushiyye; Kutb* (XIV. yy. Altın Orda sahası) *Hüsrev ü Şîrîn; Gülşehrî* (XIV. yy.), *Mantku't-tayr; Âşık Paşa* (ö. 733H/1332M), *Garîb-nâme; Hoca Mes'ûd* (XIV. yy.), *Süheyl ü Nevbahâr; Ahmedî* (ö. 815H/1412M), *İskender-nâme; Süleyman Çelebi* (ö. 825H/1422M), *Vesiletü'n-necât; Şeyhî* (ö. 834H/1431M?), *Har-nâme; Ca'fer Çelebî* (ö. 920H/1514M), *Heves-nâme; Hamdullah Hamdî* (ö. 909H/1503M), *Yûsuf u Züleyhâ, Leylâ vü Mecnûn, Mevlid, Kıyâfet-nâme, Tuhfetü'l-uşşâk; Ali Şîr Nevâî* (ö. 907H/1501M), *Hayretü'l-ebrâr, Ferhad ü Şîrîn, Leylî vü Mecnûn, Seb'a-i Seyyâr, Sedd-i İskenderî; Kemalpaşazâde* (ö. 940H/1533M), *Yûsuf u Züleyhâ; Zâtî* (ö. 953H/1546M), *Şem' ü Pervâne; Fuzûlî* (ö. 963H/1555M), *Leylâ vü Mecnûn; Kara Fazlî* (ö. 971H/1563M), *Gül ü Bülbül; Lâmi'î Çelebi* (ö. 938H/1531M), *Vâmık u Azrâ, Vîs ü Râmin, Şem' ü Pervâne, Gûy u Çevgân, Heft-peyker, Selemân u Ebsâl, Maktel-i Hüseyin, Şehr-engîz-i Bursa; Taşlıcalı Yahyâ* (ö. 990H/1582M), *Gencîne-i Râz, Kitâb-ı Usûl, Şâh u Gedâ, Yûsuf u*

² Sa'dî'nin *Gülistân*'ı mensur olarak kaleme alınmış olmakla birlikte, içinde yer yer çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış manzumeler de bulunan bir eserdir.

³ Nizâmî'den sonra Türk şairleri üzerinde en etkili şair olan ve eserlerinin çoğu Türkçeye çevrilen Câmî'nin mesnevîlerinden *Tuhfetü'l-ahrâr* ve *Subhatü'l-ebrâr*, Şem'î (ö. 1011H/1602-3M?) tarafından Türkçe şerh edilmiştir. *Yûsuf u Züleyhâ*'nın ise Türkçe nazmen tercümelerinin yanında şerhleri de vardır (Mehmet Tahir 2000: II/343, 389; *Şerh-i Yûsuf u Züleyhâ*, Müstensihî: Abdü'l-Azîz bin Mehmed eş-Şehîr be-Mü'min-zâde, İstinsah tarihi: Yok, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, No: 3516; *Şerh-i Yûsuf u Züleyhâ*, Müstensihî: Yok, İstinsah tarihi: Yok, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, No: 2829; Her iki şerh de kütüphane kataloglarında Şem'î'ye ait gösterilmektedir).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

Zelîhâ, Gülşen-i Envâr; Nev'îzâde Atâî (ö. 1045H/1635-36M), *Sâkî-nâme, Neşhatü'l-ezhâr, Sohbetü'l-ebkâr, Heft-hân, Hilyetü'l-efkâr; Nâbî* (ö. 1124H/1712M), *Hayriyye, Hayr-âbâd; Azmîzâde Hâletî* (ö. 1040H/1630 M), *Mihr ü Mâh; Şeyh Gâlib* (ö. 1213H/1798M), *Hüsn ü Aşk; Nahîfî* (ö. 1150H/1738M), *Mesnevî-i Şerîf Tercümesi; Sünbülzâde Vehbî* (ö. 1204H/1829M), *Lutfiyye; İzzet Molla* (ö. 1245H/1829M), *Mihnet-keşân* (Ünver 1986: 458-463; 2004: 323).

Yûsuf u Züleyhâlar

Hız. Yûsuf'un başından geçen olaylar, Fars ve Türk edebiyatlarında *Yûsuf u Züleyhâ, Kısas-i Yûsuf, Yûsuf* ve *Zelîhâ* gibi adlarla ve mesnevî nazım şekliyle müstakil hikâyeler biçiminde işlenmiştir. Bu konu, Arap edebiyatında daha çok mensur eserlerde ele alınmış ve bu mensur eserlerde yer yer küçük manzumeler de yazılmıştır. Aslı bir İbranî menkıbesi olan bu kıssa, önce Tevrat'ta, sonra da Kur'an-ı Kerim'de yer almıştır. Tevrat'ın Tekvîn bölümünde, Kur'an'da ise Hız. Yûsuf⁴ adıyla anılan 12. surede geçer. Kıssa, Mekke'de 111 ayet olarak nazil olan Yûsuf Suresi'nin 4. ayetinde başlayıp 101. ayetinde son bulur. Yûsuf kıssası, kıssaların en güzeli kabul edilir ve Kur'an'da "Ahsenü'l-Kasas"⁵ adıyla anılır.

Taberî (ö. 310H/923M), Ebu'l-Leys-i Semerkandî (ö. 372H/983M), Zemahşerî (ö. 537H/1143M), Beyzavî (ö. 689H/1291M) gibi müfessirlerin tefsirlerinden toplanan peygamber kıssalarının IV.H/X.M yüzyıldan itibaren ayrı kitaplar haline getirilmesiyle "kısas-ı enbiyâ" adı verilen bir edebî tür gelişmiştir. Bu kıssaların en meşhurları Kisâ'î (ö. 189H/805M) ve Sa'lebî (ö. 429H/1037M)'nin eserleridir (Altıkulaç 2000: 69-70; Öztürk 1993: 15). Hız. Yûsuf'un başından geçenleri müstakil olarak konu alan eserlerin Arap edebiyatındaki ilk örneği, Gazâlî (ö. 504H/1111M)'nin *Bahrü'l-Mahabbe* adlı eseridir⁶. İkinci eser, İbnü'l-Cevzî Abdu'r-rahman b. Ali b. Muhammed Ebû'l-Ferec Cemâlü'd-dîn (509-596H/1116-1200M)'nin *Zehrü'l-Anîk fî-Kısas-i Yûsuf-ı Siddîk* adlı Yûsuf sûresinin tefsiridir. Diğer eserler; Ebû Hafs Sirâcü'd-dîn b. Ömer b. İbrahim el-Ensârî el-Avsî el-Mâlikî el-Müzekkir tarafından 682H/1284M'de yazılan *Zehrü'l-Kimâm fî-Kıssati Yûsufe Aleyhi's-*

⁴ Hız. Yûsuf, lâkabı İsrail olan Hız. Yakub'un oğludur. Annesinin adı Kur'an'da belirtilmemiş ise de, Tevrat'ta Rahel (Raşel), İslâmî kaynaklarda Râhil adıyla geçmektedir. Yakup Peygamberin 12 oğlundan biri olan Yûsuf, evin en küçükü olan Bünyamin ile öz, diğer onu ile üvey kardeşler. Yakup Peygamber, çocukları arasında güzelliği ve ahlâkıyla dikkatleri üzerine çeken Yûsuf'u daha çok sever (Köksal 2004: 263-269; Karaman vd. 2007: 213).

⁵ Kur'an; Yûsuf Suresi, 3. âyet.

⁶ Bir nüshası British Museum'da bulunan eser, 1894'te Bombay'da, 1900'de Delhi'de basılmıştır (Karahan 1994: 9).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

*selâtü ve's-Selâm*⁷ (Kâtip Çelebi 2008: 2/774), Tâce'd-dîn Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed bin Yezîd et-Tûsî (ö. 711H/1311M)'nin *Câmi'ü Letâ'ifu'l-Besâtîn*'i⁸, Molla Mu'înî-i Cuveynî (ö. ?)'nin *Ahsenü'l-Kasas*'ı ve Alâü'd-dîn Alî b. Muhammed b. İbrâhim b. Hazînü's-Şihî el-Bağdâdî (ö. 740H/1340M) 'nin *Tefsîr-i Sûre-i Yûsuf*udur (Karahan 1994: 10).

Fars edebiyatında ilk *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevîlerini Ebu'l-Müeyyed-i Belhî (IV.H/X. yy. M), Bahtiyârî-i Ahvâzî (IVH/X. yy. M) ve Firdevsî (ö. 410H/1020M)'nin yazdığı çeşitli kaynaklarda belirtilmiş olsa da bu eserler mevcut değildir (Köprülü 2003: 167; Tarlan 1944: 44; Bilgin 1994: 337-338). Bunlardan başka *Yûsuf u Züleyhâ* yazarlar Am'ak-ı Buhârî (ö. 542-3H/1148M), Rûknü'd-din Mes'ûd b. Muhammed İmâmzâde (600-625H/1203-1227M), Âzerî Tûsî (866H/1461M), Cemâlî (Pîr Cemalî, 866H/1461M), Câmî (ö. 898H/1492M), Nâzım (ö. 1081H/1671M) ve Âzer mahlaslı Lutf Ali Beg (ö. 1195H/1781M) gibi tanınmış şairlerdir⁹ (Tarlan 1944: 80-81, 111, 129; Yazıcı 2003: 230-231; Çiçekler 2004: 322; Öztürk 1993: 14).

Türk edebiyatında ilk *Yûsuf u Züleyha*, Ali (XIII. yy.)'nin *Kıssa-i Yûsuf*udur¹⁰. Anadolu sahasında ilk *Yûsuf u Züleyha*, Şeyyad Hamza (XIII. yy.)'ya aittir (Dilçin 1946). Kıpçak sahasında ise, Mahmud (XIV. yy.) isminde, hakkında tam olarak bilgi bulunmayan Kırimlı bir şairin Kırim veya Deşt-i Kıpçak dilinde hece vezni ve dörtlüklerle *Yûsuf ve Zelihâ* yazdığı bilinmektedir¹¹ (Köprülü 2003: 322). Haliloğlu Ali (XIV. yy.)'nin hece vezni ve dörtlüklerle 1303'te yazdığı *Yûsuf u Züleyha*, Kırimlı Mahmud'un eserinin Oğuz Türkçesi'ne aktarılmış şekli olarak kabul edilmektedir (Ertaylan 1960). Çağatay edebiyatında ise Hâmidî (XV. yy.)'nin *Yûsuf u*

⁷ Bu eser, Tosyalı Celâl-zâde Nişânî Mustafâ Çelebi (Koca Nişancı) tarafından M. 1560 yılında Cevâhirü'l-Ahbâr fi-Hasâ'ili'l-Ahyâr adıyla Türkçeye çevrilmiş ve II. Selim'e sunulmuştur (Karahan 1994: 9).

⁸ Bu eser, Muhammed b. Muhammed Altıparmak (ö. 1033H/1623M) tarafından *Terceme-i Sittin li-Câmi'i'l-Besâtîn* (Yûsuf-nâme) adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Altıparmak'ın yaptığı tercümenin yurt içindeki ve yurt dışındaki kütüphanelerde çok sayıda nüshası vardır (Kılıç 1990: 23).

⁹ *Keşfü'z-zünûn*'da bunların dışında Mes'ûd el-Kumî ile Mahmûd Bey Sâlim'in de Farsça *Yûsuf u Züleyhâ* yazdığı belirtilmektedir (Kâtip Çelebi 2008: 4/1649).

¹⁰ 630H/1233M'te yazıldığı bilinmekle birlikte hangi bölgeye ait olduğu bilinmeyen Ali'nin *Kıssa-i Yûsuf*'u Oğuz-Kıpçak dil öğeleri karışık bir eserdir (Köprülü 2003: 256; Levend 1988: 92; Cin 2004).

¹¹ Kırimlı Mahmud'un *Yûsuf u Züleyhâ*'sının adı *Munisü'l-uşşâk* olup eserin ilk yaprağı Prof. Dr. Abdülkadir Gürer'in özel kütüphanesinde bulunmaktadır. Eserin ilk sayfası hakkında bilgi verdiği için Prof. Dr. Abdülkadir Gürer'e teşekkür ederim.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Züleyhâ'sı vardır (Levend 1988: 129). *Yûsuf u Züleyhâ* yazan diğer şairler ise, Süli Fakih (XIV. yy.; Köktekin 1985; 1996), Erzurumlu Darir (XIV. yy.; Karahan, 1994), Hamdullah Hamdî (ö. 914H/1508M)¹², Hatâî (XV. yy., Şah İsmail değil), Kemal Paşazâde (ö. 940H/1533M)¹³, Taşlıcalı Yahya (ö. 990H/1543M)¹⁴, Akşehirli Gubârî Abdurrahman (ö. 974H/1566M)¹⁵, Köprülü-zâde Es'ad Paşa (ö. 1139H/1726M)¹⁶, Ahmed Mürşidî (ö. 1174H/1760M), Molla Hasan (XVIII. yy.), Kerküklü Mehmet Nevrûzî (ö. 1210H/1795; Uluhan 2007) ve Mehmed İzzet Paşa¹⁷ (ö. 1330H/1911M)'dir (Levend 1988: 128-130).

Yûsuf u Züleyhâ'ların şu yazarlara ait nüshaları ise henüz bulunmamıştır:

Ahmedî (öl. 815H/1412M; Canım 2000: 490), **Şeyhoğlu Mustafa** (XV. yy), **Kırımlı Abdülmecid** (XV. yy), **Dür Big** (XV. yy; Levend 1988: 129), **Çâkerî Sinan** (XV. yy; Kut 1978: 140-141), **Bihîştî Sinan** (XV. yy; Canım 2000: 194; Sungurhan 1994: 27; Hasan Çelebi 1989: 225-226), Çağatay şairi **Dür Beg** (XV. yy.), **Bursalı Celîlî** (XVI. yy; Sungurhan 1994: 34), **Likâyî** (XVI. yy; Canım 2000: 490), **Nimetullah** (XVI. yy), **Halîfe** (öl. 980H/1572M; Kâtip Çelebi 2008: 4/1649), **Karamanlı Kâmî Mehmed** (öl. 952H/1584M; Sungurhan 1994: 134; Hasan Çelebi 1989: 2/815; Kayabaşı 1997: 466-467; Kâtip Çelebi 2008: 4/1649; Mehmed Tahir 2000: II/389), **Ziyâyî Yûsuf Çelebi** (öl. 950H/1543M; Canım 2000: 371), **Şikârî** (öl. 992H/1584M; Kâtip Çelebi 2008: 4/1649), **Manastırlı Kadı Sinan**

¹² Agâh Sırrı Levend, "Hamdi'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1968, 173-211; Kemal Edib Kürkçüoğlu, *Hamdi'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı*, Ankara 1969; M. Naci Onur, *Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdi: Yûsuf u Züleyhâ, İnceleme-Metin*, Atatürk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Erzurum 1982; M. Naci Onur, *Hamdullah Hamdi, Yûsuf ve Züleyhâ*, Akçağ Yay., Ankara 1991; Zehra Öztürk, *Hamdullah Hamdi'nin Yûsuf ile Zelihâ Mesnevisi'nde Tipler ve Motifler*, İstanbul Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul 1993.

¹³ Cahit Kavcar, "Kemal-paşazâde'nin Şairliği ve Yûsuf u Züleyhâ'sı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1968, 227-249; Agâh Sırrı Levend, "Kemalpaşazâde'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1969: 251-281; Mustafa Demirel, *Kemalpaşazâde'nin Yûsuf ve Zelihâ'sı ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul 1979; Mustafa Demirel, *Kemalpaşazâde: Yûsuf u Züleyhâ*, Kültür Bak. Yay., Ankara 1983.

¹⁴ Vasfî Mahir Kocatürk, *Taşlıcalı Yahyâ Bey: Yûsuf u Zelihâ*, İstanbul 1944; Mehmet Çavuşoğlu, *Yahyâ Bey: Yûsuf u Züleyhâ* (Tenkidli Basım), İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1979.

¹⁵ Abdurrahman b. Abdullah Gubârî, *Yûsuf u Züleyhâ*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, No. 1215/6.

¹⁶ Köprülüzade Es'ad Paşa, *Terceme-i Yûsuf u Züleyhâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli No. 1697.

¹⁷ Câmî'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'sını nazmen Türkçeye çevirmiştir (Mehmed Tahir 2000: II/343).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

(XVI. yy; Hasan Çelebi 1989: 1/4490-491; Kâtip Çelebi 2008: 4/1649), **Bursalı Havâî Mustafa** (öl. 1017H/1608M; Mehmed Tahir 2000: II/488), **Bağdâdî Zihnî Abdüddelîl** (öl. 1023H/1614M; Kâtip Çelebi 2008: 4/1649), **Rıf'atî Abdülhay** (öl. 1080H/1669M; Rızâ 1316: 40; Mehmed Tahir 2000: II/184-185.), **Havâî Abdurrahman** (ö. 1122H/1710M; Mehmed Tahir 2000: II/489), **Süleyman Tevfik Bey** (XIX. yy; Mehmed Tahir 2000: III/196; Levend 1988: 129-130).

Molla Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sının Tercüme ve Şerhleri

Klâsik dönem İnan şiirinin son temsilcisi kabul edilen Câmî, Türkler ile sıkı münasebette bulunmuş, özellikle Ali Şîr Nevâî'nin eserlerini okuyup takdir etmiş ve onun şiirlerine Farsça nazireler yazmıştır. Ali Şîr Nevâî de *Hamse*'sinde Câmî'yi medheden kasidelere yer vermiştir. Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî, Câmî'nin eserlerini yazdırmak için hattatlar tutmuşlar, ayrıca bu eserleri tezyin etmek üzere Bihzâd ve Kâsım Alî gibi ressamı görevlendirmişlerdir. Câmî'nin Akkoyunlu Uzun Hasan ve Yakub ile Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid ile de muhabereı vardır (Togan 1997: 17). Osmanlı'dan ilgi, takdir ve himâye gören Câmî, Türkler arasında büyük ilgi görmüş, manzum ve mensur birçok eserinin Türkçe tercüme ve şerhleri yapılmıştır.¹⁸

Câmî'nin beşinci mesnevîsi olan *Yûsuf u Züleyhâ*, âşıkâne ve lirik bir mesnevîdir. Hezec bahrinin "mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün" vezniyle yazılmıştır. Eserde Hutbe, Na't, Mi'râciyye gibi manzumelerden ve Nakşibendiyye tarikatı Pîri Ubeydullah-ı Ahrâr bahsinden sonra Hüseyin Baykara'nın methiyesi yer alır. Câmî, kitabın yazılış sebebi ve sözün faziletleri hakkında iki manzumelik bir bölümden sonra asıl destan kısmına geçerek Yûsuf sûresinden hareketle, Hz. Yûsuf'un hikâyesini anlatır. Câmî, eserinde küçük hadîselerle aşk hikâyelerini uzun uzadıya tavsîf etmiş, mesnevînin sonuna da üç manzume eklemiştir. Bu manzumelerden birincisi zamaneden şikâyet, ikincisi oğlu Ziyaüddin Yûsuf'a öğüt, üçüncüsü de nefsiyle hesaplaşmasını anlatmaktadır. Bunlardan sonra kitap hakkında belîğ bir medhiye söyleyen Câmî, kitabını 889H/1484M tarihinde telif ettiğini ve eserin 4000 beyit olduğunu açıklar (*Şerh-i*

¹⁸ Lâmi'î Çelebi (ö. 1472H/1532M), onun *Şevâhidü'n-nübüvve*, *Nefehâtü'l-üns min-hazarâti'l-kuds* ve *Selemân u Ebsâl* adlı eserlerini başarılı bir şekilde Türkçe tercüme ettiğinden dolayı "Câmî-i Rûm" lakabını almıştır. *Bahâristân*, *Tuhfetü'l-ahrâr* ve *Subhatü'l-ibrâr* adlı eserleri de Şem'î tarafından Türkçe şerh edilmiştir (Şem'î, *Şerh-i Bahâristân*, Süleymaniye Kütüp., Servili 232; Şem'î, *Şerh-i Tuhfetü'l-ahrâr*, Süleymaniye Kütüp., Sehit Ali Paşa 239).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

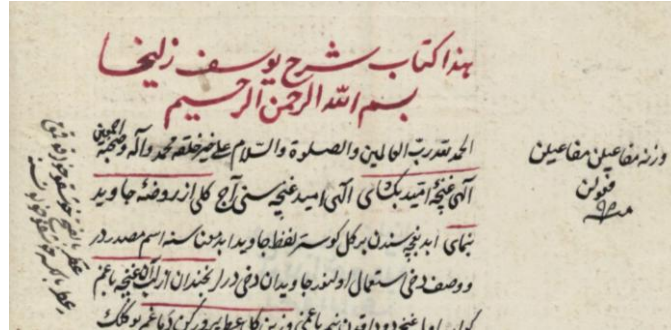
Yûsuf u Züleyhâ, Süleymaniye Kütp. Es'ad Ef. 2829, vr. 172b; Ali Asgar Hikmet 1994: 318-321; Kartal 2003: 93).

Câmî'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'sı, Karamanlı Kâmi Mehmed¹⁹ ve Mehmed İzzet Paşa²⁰ tarafından nazmen Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca *Yûsuf u Züleyhâ*'nın İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar No: 3516 ve Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi No. 2829'da Şem'î adına kayıtlı, ancak Şem'î'ye ait olmayan iki şerhi bulunmaktadır. Bu şerhlerin nüsha tavsifleri şöyledir:

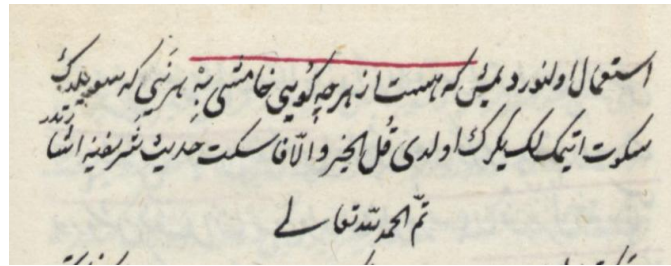
1. Şerh-i *Yûsuf u Züleyhâ*, (Ü: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi)

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY No: 3516, 274 vr., 19 st., hat: talik, ölç: 215x140 mm, cilt: yıpranmış, zencirekli vişne çürüğü meşin. Başlıklar kırmızı mürekkeple, Farsça beyitlerin üstü kırmızı çizgili, sayfa kenarlarında Farsça kelimelerle ilgili kısa açıklamalar var. Bölüm başlıkları kırmızı mürekkeple yazılıdır.

Başı:

Sonu:

¹⁹ Kâtip Çelebi 2008: 4/1649; Mehmed Tahir 2000: II/389.

²⁰ Mehmed İzzet Paşa, *Terceme-i Yûsuf u Züleyhâ*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Manzum, No. 1172'de kayıtlı olan eser, sonundaki "mâ-ba'dî cüz'-i sâni'dedir" ifadesinden anlaşıldığı üzere iki cilt halinde yapılan tercümenin birinci cildir ve içinde yer yer tercüme edilmemiş beyitler bulunmaktadır. Kütüphane kayıtlarında eserin ikinci cildine ait bir kayıt yoktur.

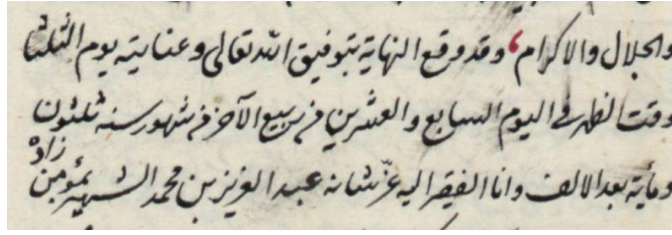
Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

İstinsah Tarihi: 1030H/1620M

Müellifi: Yok

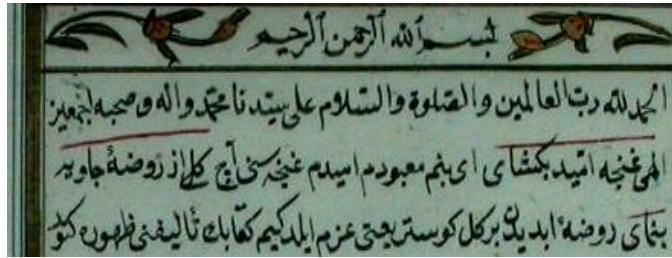
Müstensih: ‘Abdü’l-‘azîz bin Meḥmed eş-Şehir be-Mü’min-zâde

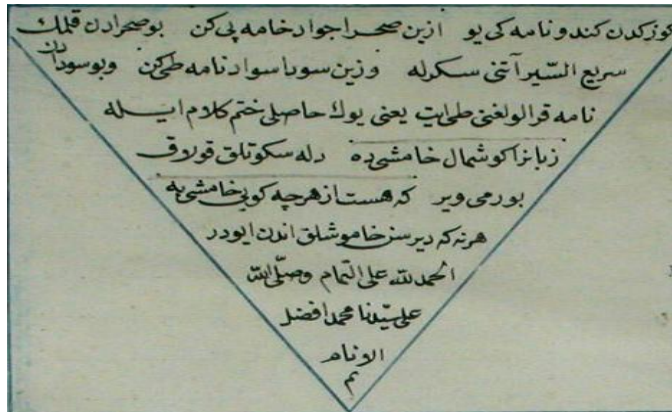
2. Şerh-i Yûsuf u Züleyhâ, (S: Süleymaniye Kütüphanesi)

Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi No: 2829, 179 vr., 25 st., hat: nesih, 243x139, 177x79 mm, Farsça beyitlerin üstü kırmızı çizgili, metin mavi mürekkeple cetvel içindedir. Bölüm başlıkları bulunmamaktadır.

Başı:

Sonu:

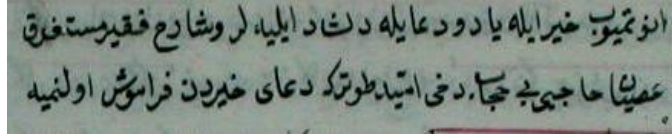

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

Te'lif ve istinsah tarihi: Yok

Müellifi: Hâcibî (Hacı Salihzâde)

Müstensihî: Yok

Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan şerh, Hâcibî²¹ mahlaslı Halîl Hacı Salih-zâde'ye ait olup, bu durum eserin sonunda (yk. 178b) belirtilmektedir. Yazmada telif ve istinsah tarihi yoktur. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan *Şerh-i Yûsuf u Züleyhâ*'nın şârihi bilinmemektedir. 1030H/1620M'de istihşah edilmiş olan eserin müstensihî Abdü'l-Azîz bin Mehmed eş-Şehîr be-Mü'min-zâde'dir (yk. 273b).

Keşfü'z-Zünûn'da, Ömer el-Halvetî el-Manisavî'nin Câmî'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'sını 1030H/1620M'de II. Osman (ö. 1031H/1622M) için Türkçeye tercüme ettiği belirtilmektedir (Kâtip Çelebi 2008: 4/1649). Kâtip Çelebi'nin verdiği bu bilgiler dikkate alınır ve zayıf bir kanıt olmakla birlikte istinsah tarihi de göz önünde bulundurulursa, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki *Yûsuf u Züleyhâ* şerhi, Ömer el-Halvetî el-Manisavî'nin hazırlayıp II. Osman'a sunduğu eser olmalıdır.

Şem'î adına kayıtlı olan her iki eserde izlenen şerh yöntemi, Şem'î'nin şerhlerinde görülen usûlden farklıdır. Şem'î, gerek Mevlânâ'nın "Mesnevî" sine yaptığı şerhte, gerekse diğer şerhlerinde doğrudan metnin şerhine başlamamış; eseri niçin, ne zaman ve kimin adına şerh ettiğini açıklayan bir giriş yazmıştır. Hâcibî'ye ve Ömer el-Halvetî el-Manisavî'ye ait olan *Yûsuf u Züleyhâ* şerhlerinde ise Şem'î'nin şerhlerindeki gibi bir giriş bölümü yoktur. Bu eserlerde, "besmele"den sonra doğrudan şerhe başlanmıştır. *Yûsuf u Züleyhâ*'nın beyitleri mısra mısra ele alınmış; önce Farsçaları yazılmış sonra Türkçe tercümeleri verilerek gerekli görülen yerlerde açıklamalar

²¹ Hâcibî, (Hacı Salih-zâde Halîl Hâcibî Efendi): Kars'da doğan şair, gençliğinde iyi bir eğitim almıştır. Hâcibî, Câmî'nin *Cilâ'ü'r-Rûh adlı* kasidesi ile *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevîsine, "Câmî-i Rûm" lakablı Lâmi'î Çelebi'nin manzum lugatına şerhler yazmış; Mehdî Mehmed'in *Dürre-i Nâdire*'sini ve Nâdir Şâh ahvâlini mübeyyin *Cihân-nümâ*'yı Türkçeye tercüme etmiştir. H. 1240/M. 1824 tarihinde 63 yaşında vefat eden Hâcibî, "fenn-i ferâ'izde sâhib-i resâ'il ve her hünerde nâşir-i fezâ'il ve fevâzil şâ'ir-i 'âlim ve münşî-i dakâyık-ı me'âlim 'asrın İbni Hâcibi Hâcî Sâlih-zâde Halîl Efendi'dir." (Mehmet Nâ'il Tuman 2001: 172; Oğraş 2001: 150).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

yapılmıştır. Ü’de çeşitli kelime ve kavramların açıklamaları sayfa kenarında yer alırken S’de bu tür açıklamalar metin içerisinde yapılmıştır.

Şerhten çok Câmî’nin eserinin Türkçeye tercümesi görünümünde olan her iki eser, takip edilen yöntem bakımından hemen hemen birbirinin aynıdır. Ancak Hâcibî’nin şerhindeki bazı mısraların açıklamalarının diğer şerhe göre daha uzun olduğu görülmektedir. Bu durum, okuyucuda Hâcibî’nin daha önce yazılan bu şerhi gördüğü ve yararlandığı gibi bir düşünce uyandırmaktadır. Bir fikir vermesi için her iki şerhin başından, ortasından ve sonundan aynı beyitlere yapılan açıklamaları aşağıda veriyoruz:

1. Şerh-i Yûsuf u Züleyhâ

İstanbul Üniversitesi TY No: 3516

Baş: [yk. 1b] /1/ El-ḥamdü li’llahi rabbü’l-‘âlemîn ve’s-şalâtü ve’s-selâmu ‘alâ-ḥayri ḥalkihi Muḥammedin ve âlihi ve şaḥbihi ecma’in.

/2/ **İlâhî gönçe-i ümîd be-küşây**

İlâhî ümîd gönçasını aç.

Gülî ez-ravza-i câvid /3/ be-nümây

Ebed gönçasından bir gül göster. Lafz-ı câvid ebed ma’ nâsına ism-i maşdardur /4/ ve vaşf daḥi isti’ mâl olunur, câvidân daḥi dirler.

Be-ḥandân ez leb-i ân gönçe bâgem

/5/ Güldür ol gönçe dudağdan benüm bâgümü.

Vezân gül ‘ıtr-perver kün demâgem²²

2. Şerh-i Yûsuf u Züleyhâ

Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi No: 2829

Baş: [yk. 1b] /1/ El-ḥamdü li’llahi rabbü’l-‘âlemîn ve’s-şalâtü ve’s-selâmu ‘alâ-seyyidînâ Muḥammedin ve âlihi ve şaḥbihi ecma’in.

/2/ **İlâhî gönçe-i ümîd be-küşây**

Ey benüm ma’ bûdüm ümîdüm gönçasını aç.

Gülî ez-ravza-i câvid /3/ be-nümây

Ravza-i ebedîden bir gül göster ya’ nî ‘azm eyledigüm kitâbuñ te’lîfini zuhûra getir.

/4/ **Be-ḥandân ez leb-i ân gönçe bâgem**

Ol gönçe-i bâğ ṭab‘ umı güldür.

Vezân gül ‘ıtr-perver /5/ kün demâgem

²² Der-kenâr: ‘atr bi’l-feth hoş kohular kokmak ‘ıtr bi’l-kesr hoş kohulu nesne.

Bu gülün /6/ hoşısıyla beslemeklik
eyle benim dimâğımı.

*Ve ol gülün ile besleyici eyle
dimâğımı ya' nî ol te' lîf zuhûra /6/
gelmeklige beni şâd [u] hândân eyle.*

Der-în miñnet-serây-ı bî-muvāsâ

Der-în miñnet-serây-ı bî-muvāsâ

Bu ünsiyyetsüz /7/ miñnet-serây
içinde,

Bu muvâfaqatsız /7/ miñnet evinde,

Be-ni' methâ-yı h'îşem kün şināsâ

Be-ni' methâ-yı h'îşem kün şināsâ

Beni kendi ni' metlerüñle /8/
eglendürmek eyle.

*Kendü ni' metüñle baña te' lîf /8/
zuhûra gelmeklige baña virdigün
kudret-i feşâhatuñ 'uhdesinden çıkar.*

Žamîrem-râ sipâs endîşe kerdân

Žamîrem-râ sipâs endîşe /9/ kerdân

Benüm zamîrüm için fikr 'aþiyyesini
/9/ eyle.

Ķalbümi şükr endîşeli eyle.

Zebānem-râ sitāyiş-pişe kerdân

Zebānem-râ sitāyiş-pişe kerdân

Dilüm için senüñ ni' metlerinüñ
şükrine /10/ ve hâmdine ya' nî senüñ
ni' metlerine şükr ü hâmd itmek
şan'at eyle.

*Dilümi /10/ medh pişeli eyle ya' nî
virdigün ne' mete beni mu' terif şâkir
eyle.*

**Zi-taĳvîm-i ĳired behreverîm /11/
baĳş**

Zi-taĳvîm-i ĳired behreverîm baĳş

'Aĳl defterinden eyü rızĳ baĳışla.

*'Aĳl taĳvîminden baña eyü günlük
baĳışla. Taĳvîm bir 'ilmdür ki 'ilm-i
/12/ nücûmdan müstahredür. Eyyâm
u sâ' âtuñ sa' d u naĳsı anuñ ile bilinür
ve her kismesnenüñ /13/ řâli' i nîk [ü]
bed oldıĳın anuñ ile ĳükm iderler.
Pes Ĵazret-i Mevlânâ Câmî
ĳaddesa 'llahu /14/ sırruhu 's-sâmî
'aĳlı 'ilm-i taĳvîme teşbîh ile isti'âre
idüb dir ki, yâ Rab /15/ ol 'ilm-i
taĳvîm 'aĳlum olduĳudur andan baña
eyü günlük baĳışla ve şâli'-i sa' d /16/
baña naşîb eyle zîrâ ki bir kimse bir
işe bed' itdükte sa' d u mübârek
sâ' atde /17/ ve eyü günde başlar tâ*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Ber-ıqlım-i suhan firūzım baḥş

Söz /12/ memleketi üzre benüm
ğālib olmaqlıgımı bağışla.

*ola kim iş aḥsen-i vech üzre ve
āsānlık ile ḥāşıl ola.*

/18/ Ber-ıqlım-i suhan firūzım baḥş

*Söz iqlımı üzerine firūzlık bağışla ve
beni /19/ muzaffer eyle.*

Orta: [yk. 129a]

sürḥ-dāden Yūsuf ‘aleyhi’s-selām vü
kışsa-i miḥnet-i rāh u zaḥmet-i çāh-rā
vü āgāh-şuden-i Züleyḥā ez-ān ki
endüḥī ki ān-rüz dāşte be-sebeb-i ān
būde-est.

Orta: [yk. 81b]

Bu sürḥ Yūsuf ‘aleyhi’s-selāmuñ
şerḥ virmekligi yol miḥnetinüñ
kışşasından ve daḥi kuyu
zaḥmetinden Züleyḥā da āgāh olub ol
sebebden bir ḡuşşa ki ol Yūsuf
‘aleyhi’s-selāmuñ sürḥ eylediği
günde tutub ol sürḥ sebebiyle ol
ḡuşşa olmak beyānındadır.

Sūhan-perdāz-ı in şirīn fesāne

Söz düziçi bu tatlu ḥikāyeden

Sūhan-perdāz-ı in şirīn fesāne

*Bu tatlu ḥikāyet sözine şuret virici
ya‘nī Nizāmī raḥmetu’llahi ta‘ālā.*

Çünin āred fesāne der-miyāne

buncılayın getürdi ḥikāye[y]i ortaya.

Çünin āred fesāne der-miyāne

*böylece getürdi ḥikāye ortasında
kışşayı,*

Ki biş ez-vaşl-ı Yūsuf būd rüzī

[yk. 129b] Yūsuf ‘aleyhi’s-selāmuñ
ziyāde vaşlından

Ki biş ez-vaşl-ı Yūsuf būd rüzī

*ki Yūsuf ‘aleyhi’s-selām vaşlıdan öñ
bir gün idi.*

Züleyḥā-rā ‘aceb derdī vü sūzī

Züleyḥā’nuñ gündüzi ‘aceb derdde
idi yanmada idi.

Züleyḥā-rā ‘aceb derdī vü sūzī

*Züleyḥā’ya mübālağa ile bir derd
vir[di] ḥarāret ya‘nī vuşlatdan ilerü
bir gün Züleyḥā’nuñ derdi be-ḡāyet*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Zi-dil şabr u zi-ten ârâm refte

Gönlünden şabrı ve teninden ârâmı
gitmişti.

müştedd oldı.

Zi-dil şabr u zi-ten ârâm refte

*Göñülden şabrı ve cāndan qararı
gitmiş idi.*

Şikîb ez-cân ğam-ı fercām refte

Cānından şabrı daĥi ğamı da
lâyıklıĥla gitmişti ya' nî böyle Yûsuf
'aleyhi's-selām yanında olub ğamı
gitmek gerek idi, lâkin yine yanub
yaĥılurdu kôrĥarın elimden
aldururdum diyü.

Şikîb ez-cân ğam-ı fercām refte

*Ĝam 'âkıbetli cānından şabrı gitmiş
idi.*

Ne der-ĥâne be-kârî bend geştî

Ne evinüñ içinde bir iş ile
baĥlamaĥlık eylerdi

Ne der-ĥâne be-kârî bend geştî

Ne ĥānede bir iş ile bende olurdu

Ne der-bürden be-kes ĥorsend geştî

Ne taşrada bir kimesne ile ĥanā' at
ider olmamışdı.

Ne der-bürden be-kes ĥorsend geştî

Ne taşrada bir kimseye ĥāni' olurdu.

Müje pür-âb u dil pür-ĥün hemîn refte

Gerçi ki göz yaş ile tolu âb idi ve
göñlü de tolu ĥan bunuñla giderdi.

Müje pür-âb u dil pür-ĥün hemî refte

*Gerçi ki şu ile tolu ve yüregi ĥan ile
tolu giderdi.*

Derün miyâmed u birün hemîn refte

Derünına gelürdi daĥi taşrasına da
giderdi ya' nî içerüye taşraya aĥlar
giderdi aşlâ qararı yok idi. Qararı ise
Yûsuf 'aleyhi's-selāmı sineye
çekmek idi. Yûsuf 'aleyhi's-selām ise
aşlâ yüzine baĥmaz idi.

Derün miyâmed u birün hemî refte

İçerü gelür idi ve taşra gider idi.

Son: [yk. 273a]

Son: [yk. 179b]

Çünân dil bâ-ĥudâ-yı 'âlemeş bâd

Ancılayın şâĥib-i göñül Allah' uñ
'âleminde mu' ammer olsun ki,

Çünân dil bâ-ĥudâ-yı 'âlemeş bâd

*Ancılayın göñül 'âlemün ĥudâsıyla
olsun ki,*

Te'eyyüd ez-'aĥâ-yı 'âlemeş yâd

Te'eyyüd ez-'aĥâ-yı 'âlemeş yâd

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

ki ‘āleme ‘aṭāsından hāṭıra gele ya‘nī
cümle ‘ālem anı cömerddür diyü zıkr
eyleyeler.

Sūḥan-rā ez-du‘ā dādī temāmī

Söz için du‘ādan temām virdük.

Be-āmürziş zebān bü’gşāy Cāmī

Ol civān-merdūn yarlıganmasıyla
zebānı aç ey Cāmī.

Siyeh-kārī me-kün çün ḥāme-i ḥ’iṣ

Siyeh-kārılıkda ya‘nī cürmde olma
kendi ḫalemūn gibi.

Be-şüy ez-çeşm-i pür-ḥün nāme-i ḥ’iṣ

Ṭolu ḫan olan gözinūn şuyı ile kendi
‘amelinūn defterini yıka ya‘nī tevbe
ve istiğfarda ol .

Ez-īn şahrā cevād-ı ḥāme pey-kün

Bu kitābuñ şahrāsında ḫaleminūn
cömerdligini kesmeklik ile,

Veẓīn sevdā sevād-ı nāme ṭay-kün

bu kitāb sevdāsından sevād-ı nāmeñi
ya‘nī müsveddeñi devşirmeklik ile

Zebān-rā gūş-māl-i ḥāmuşī dih

Lisānına süküt ḫulağını burmaḫlık vir.
Luğat-ı Deşīşe gūş-māl kāf-ı
‘Acemiyle ḫulaḫ burmak mecāzen
te’dīb ma‘nāsına daḫi [yk. 273b]
isti‘māl olınur dimiş.

Ki hest ez-herçi güyī ḥāmuşī bih

ki ‘ālemūn ‘aṭāsından aña yād
gelmeye ya‘nī eḫaddan ḡayrı bir
ḫudādan me’mūli olmaya.

Sūḥan-rā ez-du‘ā dādī temāmī

Söze du‘ādan temāmıyyet virdük.

Be-āmürziş zebān bü’gşāy Cāmī

Aña maḡfıret eyle dil aç ey Cāmī.

Siyeh-kārī me-kün çün ḥāme-i ḥ’iṣ

Kendü nāmeñ gibi siyeh-kārılık
eyleme ya‘nī defter-i a‘mālūni daḫi
te’līfātūñ gibi siyeh boyama.

**Be-şüy ez-çeşm-i pür-ḥün nāme-i
ḥ’iṣ**

ḫanla ṭolu [yk. 180a] gözüñden
kendü nāmeñi yu.

Ez-īn şahrā cevād-ı ḥāme pey-kün

Bu şahrādan ḫalemūn serī‘ü’s-
seyerātını siñirle,

Veẓīn sevdā sevād-ı nāme ṭay-kün

bu sevdādan nāme ḫaraluğımı ṭayy it
ya‘nī yuñ ḫāşılı ḫatm-i kelām eyle .

Zebān-rā gūş-māl-i ḥāmuşī dih

Dile sükütluḫ ḫulaḫ burma vir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

Her neyi ki söyledüñ sükût itmeklik yigrek oldı, "kul el-hayra ve illâ fe'sküt"²³ hadîs-i şerîfine işâretdür.

Temmet el-ğamdü li'llâhi ta'âlâ.

Ki hest ez-herçi güyî ħâmuşî bih

Her ne ki dirsın ħâmüşlük andan eyüdür.

El-ğamdü li'llâhi 'ale't-tamâm ve şallâ'llâhu 'alâ-seyyidînâ Muğammed efzâlü'l-enâm.

Sonuç olarak bu çalışma ile Süleymaniye Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi kataloglarında ve bu kataloglardan hareketle yapılan bir çalışmada (Yılmaz 2007: 285) şârih Şem'î'ye ait gösterilen *Şerh-i Yûsuf u Züleyhâ* isimli her iki eserin de Şem'î'ye ait olmadığı, Süleymaniye Kütüphanesindeki şerhin kaynaklarda ve eserde belirtildiği gibi Hâcibî mahlaslı Hacı Sâlihzâde Halil'e ait olduğu; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki şerhin de Kâtip Çelebi'nin verdiği bilgilerden hareketle Ömer el-Halvetî el-Manisavî'ye ait olabileceği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- ALTIKULAÇ, Tayyar (2002), "Kisât", *TDVİA*, C. 26, Ankara.
- Ali Asgar Hikmet (1994), *Camî Hayatı ve Eserleri*, Çev. M. Nuri Gençosman, İstanbul, MEB Yay.
- ATEŞ, Ahmet (1997), "Mesnevî" *İA*, C. VIII, MEB Yay..
- CANIM, Rıdvan (2000), *Latîfî Tezkire-i Şu'arâ ve Tabsıra-i Nuzamâ*, TTK Yay., Ankara.
- CİN, Ali (2004), *Ali, Kıssa-i Yûsuf (H. 630/M. 1233) İnceleme-Metin-Dizin*, Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, (1999), *Türk Edebiyatında Mesnevi*, Kitabevi Yay., İstanbul.
- ÇETİN, M. Nihat (1973), *Eski Arap Şiiri*, İstanbul.
- ÇİÇEKLER, Mustafa (2004), "Mesnevî", *TDVİA*, C. 29, TDİB Yay., Ankara.
- DİLÇİN, Dehri (1946), *Şeyyad Hamza Yusuf ve Zeliha*, TDK Yay., Ankara.

²³ "Fe'l-yekul el-hayren ev li-yesmut": "... Allah'a ve âhîret gününe iman eden her kişi ya hayır söylesin veya sussun!" (Zebîdî 1981: 131).

- ERTAYLAN, İsmail Hikmet (1960), *Yusuf ile Züleyha*, İstanbul.
- KARAHAN, Leylâ (1994), Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ), TDK Yay., Ankara.
- KARAMAN, Hayreddin vd. (2007), *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, C. III, DİB Yay., Ankara.
- KARTAL, Ahmet (2003), "Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı İle Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sının Mukayesesi", *Diriözler Armağanı Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı*, (Haz: Yard. Doç. Dr. M. Fatih Köksal - Ahmet Naci Baykoca).
- Kâtip Çelebi (2008), *Keşfü'z-Zunûn*, 1-5 C., Çev. Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- KAYABAŞI, Bekir (1997), *Kâf-zâde Fâ'izî'in Zübdetü'l-Eş'âr'ı*, İnönü Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Malatya.
- KINALIZADE Hasan Çelebi, (1989), *Tezkiretü'ş-şuarâ*, C. 1, Haz. İbrahim Kutluk, TTK Yay., Ankara.
- KÖKTEKİN, Kâzım (1985), *Süle Fakih'in Yûsuf ve Zelihâ'sı, İnceleme-Metin-Dizin*, Atatürk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Erzurum.
- KÖKTEKİN, Kâzım (1996), "Bir Yûsuf ve Zelihâ Şairi Süle Fakih ve Eseri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 4.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, (2003), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Haz. Orhan F. Köprülü, Akçağ Yay., Ankara.
- KUT, Günay (1978), *Heşt Bihîşt Sehî Beg Tezkiresi*, İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin (Tıpkı basım), Harvard Üniversitesi Basımevi.
- KUTLAR, Fatma, S. (2000), "Mesnevî Nazım Şekline Genel Bir Bakış ve Türk Edebiyatında Mesnevî Araştırmalarıyla İlgili Bir Kaynakça Denemesi", *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları*, S. 1.
- Mehmet Nâ'îl Tuman (2001), *Tuhfe-i Nâ'îlî*, Haz. Cemâl Kurnaz-MUSTAFA TATÇI, C. I, BİZİM BÜRO YAY., ANKARA.
- Mehmed Tahir (2000), *Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Ahmet Remzî Akyürek Müftahu'l-kütüb ve Esâmî-i Müellifîn Fihristi*, Haz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- Mustafa Tatçı-Cemâl Kurnaz, C. 2, Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım, Ankara.
- MERMER, Ahmet (1998), "Yusuf ile Zeliha", *TDEA*, C. 8, Dergâh Yay., İstanbul.
- OĞRAŞ, Rıza (2001), *Es'ad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-endûz'u*, Burdur.
- ÖZTÜRK, Zehra (1993), *Hamdullah Hamdi'nin Yusuf ve Zeliha Mesnevisinde Tipler ve Motifler*, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Rızâ (1316), *Tezkire-i Rızâ*, Neşr. Ahmed Cevdet, İkdâm Matba'ası, İstanbul.
- SUNGURHAN, Aysun (1994), *Beyânî Tezkiresi, İnceleme-Tenkitledi Metin*, Gazi Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994
- TARLAN, Ali Nihat (1944), *İran Edebiyatı*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1944.
- TOGAN, Z. Velidi, "Câmî" *İA*, C. 3, MEB Yay.
- ULUHAN, Çoban Hıdır (2007), *Kerküklü Şair Nevrûzî Yusuf İle Züleyha*, TDK Yay., Ankara.
- ÜNVER, İsmail (1986), "Mesnevî", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II* (Divan Şiiri), TDK Yay., Ankara.
- ÜNVER, İsmail (2004) "Mesnevî, Türk Edebiyatında", *TDVİA*, C. 29, TDİB Yay., Ankara.
- YAZICI, Tahsin (2003), "Lutf Ali Beg", *TDVİA*, C. 27, Ankara.
- YILMAZ, Ozan (2007), "Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Eski Türk Edebiyatı I*, s. 271-303.
- Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdillâtîfî'z-Zebîdî (1981) *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, C. 12, Mütercimi ve Şârihi: Kâmil Miras, DİB Yay., 6. bas., Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*